

Jójiárt Krisztián

Az orosz haderőreform értékelése I. – Megkésettség, átfogó reform¹

A Szovjetunió felbomlásának eredményeképpen az 1990-es években a hidegháborús szuperhatalom, Oroszország jelentősen meggyengült, gazdasági, politikai, társadalmi válságok sora sújtotta. A válságjelenségek az orosz haderőt sem kímélték: a haditechnikai eszközök túlnyomó többségének elavulása, a személyi állomány demoralizálódása, burjánzó korrupció bomlasztotta a fegyveres erők képességeit, amit az ezredfordulót követő javuló gazdasági helyzetben a megszilárduló politikai vezetés többszöri kísérletre tudott csak megállítani, és elkezdni a haderő átfogó reformját és modernizációját. A szerző négyrészes tanulmányorozatban azt a folyamatot tekinti át és értékeli, amelynek eredményeképpen az ismét nagyhatalmi ambíciókat megfogalmazó Oroszország hagyományos fegyveres erőt modernebb, ütőképesebb haderővé alakította, és ezen az úton kívánja tovább fejleszteni az évtized végéig. A tanulmányorozat első része azokat az okokat tárja fel, amelyek miatt az orosz fegyveres erők átszervezésére csak az ezredfordulót követően kerülhetett sor, valamint körvonalazza az átfogó haderőreform főbb célkitűzéseit. A további részekben a haderőreform szervezeti, személyi és fegyverzettechnikai vonatkozásait, az orosz haderő-alkalmazás elmúlt huszonöt évének műveleti tapasztalatait, valamint a védelmi költségvetés mindezt alátámasztó trendjeit vizsgálja.

Kulcsszavak: Szovjetunió, Oroszország, haderőreform, fegyveres erők, védelempolitika

Jójiárt Krisztián: An evaluation of the Russian military reforms I. – Belated, comprehensive reform

As a result of the dissolution of the Soviet Union, the former Cold War superpower, Russia significantly weakened in the 1990s, hit by a series of economic, political and societal crises. Such crisis phenomena also affected the Russian military: its capabilities were weakened by the aging of most military assets, the demoralization of the personnel and widespread corruption. These problems could only be countered after the turn of millennium due to the improving economic background and the consolidating political power, thus triggering the comprehensive reform and modernization of the military. Throughout a series of four studies the author offers an overview and assessment of those processes that enabled Russia to rearticulate its great power ambitions, underpinned by more modern and combat-ready conventional armed forces to be developed until the end of the current decade. The current first study of the series unveils those factors which delayed the restructuring of the Russian armed forces until after the turn of the millennium and outlines the main aims of the comprehensive reform. Subsequent parts of the series will focus on the organisational, personnel and modernization aspects of the reform; the lessons learnt from

¹ A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

combat experience of the Russian armed forces in the past 25 years; and the trends of defence expenditure, underpinning these efforts.

Keywords: *Soviet Union, Russia, military reform, armed forces, defence policy*

A megkésettség okai

Gazdasági okok

A Szovjetunió szétesése a legnagyobb utódállam, Oroszország számára óriási veszteségekkel járt. Putyin elnök többször hangoztatott (és talán még többet kritizált) megjegyzése, miszerint a Szovjetunió széthullása a huszadik század legnagyobb geopolitikai tragédiája² volt, orosz szemszögből aligha vitatható állítás: 25 millió orosz került egyik napról a másikra a nemzetállami határon túlra, nem beszélve a gazdasági és szociális problémákról. A Szovjetunió széthullásának az orosz (és az ukrán) utódállamra gyakorolt tragikus hatását a szakértők sem vitatják. Sz. Bíró Zoltán rámutat arra, hogy Oroszország az átmenetet követő első évtizedben elveszítette a gazdasági teljesítőképességének 40%-át, ami a 20. századi Európában példátlan visszaesés békeidőben, sőt még a Harmadik Birodalom második világháborús veszteségeit is felülmúlja.³

Mindeközben Moszkva aránytalanul nagy részét örökölte meg a szovjet katonai potenciálnak. A Szovjetunió gazdasági erejének valamivel több mint felével rendelkező Oroszországnak kellett a szovjet haderő négyötödét fenntartania.⁴ Ez azt jelentette, hogy az 1991-ben a szovjet GDP 10,2%-át kitevő védelmi költségvetés 1992-ben már az orosz GDP 17%-ára rúgott.⁵ Ez hatalmas terhet jelentett az ország számára, amit – érthető okokból – a politikai vezetés igyekezett csökkenteni. Ennek értelmében a hadsereg 1992-es 2,75 millió fős létszámát 1996-ra 1,6 millióra redukálta, s további csökkentést irányozott elő.⁶ A csökkentés azonban nem párosult a hadsereg átfogó reformjával. A katasztrofális gazdasági helyzetben, az 1992-ben 2700%-ot elérő infláció⁷ közepette a hadsereg reformja egyszerűen nem számított prioritásnak. Az is igaz ugyanakkor, hogy a gazdasági racionalitás éppen a túlméretezett és pazarló módon működő hadsereg megreformálása mellett szólt. A tömeghadseregen alapuló szovjet katonai struktúra fenntartása ugyanis költséges volt, mivel a mozgósítási rendszer állandó állománnyal fel nem töltött, úgynevezett „csontvázalakulatok” tucatjainak fenntartását feltételezte. Ezek az alakulatok alacsony feltöltöttséggel vagy akár teljesen „üresen” működtek, ugyanakkor kihasználatlan laktanyákkal, teljes haditechnikai állománnyal és fegyverzetel, várva a mozgósítás elrendelését. Ezt Jelcin elnök és az őt körülvevő technokrata kar is felismerte, így egy 1996-os elnöki rendeletben

² Putyin elnök éves beszéde az orosz parlamentben, [online], 2005. 04. 25. Forrás: Youtube.com [2016. 10. 18.].

³ Sz. Bíró Zoltán ezt többek között a Nemzeti Köszolgálati Egyetemen 2016. május 25-én tartott előadásában is kifejtette.

⁴ Sz. Bíró Zoltán: Oroszország és a posztszovjet térség biztonságpolitikája, 1991–2014 (I.), *Nemzet és Biztonság*, 7. évf., 2014/3, 41. o.

⁵ Uo., 44.

⁶ PÓTI László: Egy új orosz biztonsági-katonai stratégia kontúrjai, [online], *SVKK Elemzések*, 2003/3. Forrás: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutató Központ [2016. 10. 13.].

⁷ Sz. Bíró Zoltán rádióinterjú, [online], InfoRádió Aréna, 2015. 02. 12., 2. rész. Forrás: Indavideo.hu [2016. 10. 13.].

utasította a hadsereget, hogy a sorozás intézményét 2000-ig bezárólag felszámolva kezdje meg az áttérést a hivatásos haderőre.⁸

Politikai okok

A tömeghadseregről a hivatásosra történő áttérés nem csupán gazdasági előnyökkel, hanem politikai haszonnal is kecsegtetett a szavazóurnáknál. A sorozás intézménye ugyanis széles körű társadalmi elutasításra talált.⁹ Az állás azonban egyáltalán nem folyt a kívánt ütemben, annak gazdaságossági szempontból lényegi eleme, az alakulatok számának csökkentése pedig egyáltalán nem következett be.¹⁰ Ennek oka a katonai vezetés ellenállása volt, amely egyrészt meggyőződésből, másrészt önérdékből ragaszkodott a rendszer fenntartásához. A hidegháborús reflexek megmaradtak a tábornoki karon belül, amely a tömeghadseregben látta biztosítottnak az ország védelmét, a sorozás intézményére pedig társadalmilag hasznos, „népnevelő” eszközként tekintett. Ami az önérdéket illeti, a főtisztek hasznát húzták a sorkatonaság kínálta ingyen munkaerőből, az alacsony feltöltöttségű egységek megszüntetése ráadásul tömeges elbocsátásokkal járt volna együtt. A Jelcini vezetés végül úgy döntött, hogy „szívesebben látja az orosz férfiakat egyenruhában a barakkokban, mint munka nélkül az utcán”.¹¹

A hadsereg – megfelelő civil kontroll hiányában – komoly érdekérvényesítő potenciállal rendelkezett. Ugyan az 1991. augusztusi puccskísérlet csúfos kudarcot vallott, a növekvő társadalmi elégedetlenség közepette Jelcin elnök jobbnak látta megőrizni a hadsereg lojalitását, semhogy szembehelyezkedjen a tábornoki karral. A drasztikus létszám- és költségvetés-csökkentés eleve sértette a katonák érdekeit, ezért a politikai vezetés gyakorlatilag szabad utat adott a katonai elitnek a hadsereget érintő ügyek rendezésében. Azért cserébe viszont, hogy a Védelmi Minisztérium az eredeti költségvetési igénynek csak nagyjából felét kapta meg, lényegében úgy költhette el a pénzt, ahogy jónak látta.¹² Dmitri Trenin szavaival ez az „eredendő bűn” volt a felelős azért, hogy a posztkommunista fejlődés viszonylag békésen zajlott, és egyben azért is, hogy az elkövetkező reformok szükségszerűen korlátozottak maradtak.¹³

Anatolij Szergyukov: az orosz haderő átfogó reformja

Vlagyimir Putyin 2000-es megválasztását követően a haderő megreformálása ismét előtérbe került. Az új elnök a korábban Jelcin által kezdeményezett tömeghadseregről hivatásos

⁸ Rod THORNTON: Military Modernization and the Russian Ground Forces, [online], 2011. június. Forrás: StrategicStudies Institute, 7. [2016. 10. 13.].

⁹ Dacára annak, hogy 2011-re már jelentős pozitív változások következtek be a hadseregen belül, egy, ebben az évben a Levada közvélemény-kutató által végzett felmérés szerint a válaszadók 54%-a mondta azt, hogy nem szeretné, ha a fia a hadseregben szolgálna. Egy 2002-es felmérés szerint pedig a válaszolók 45%-a mondta, hogy a behívást el kell kerülni, ha lehetséges. Athena BRYCE-ROGERS: Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War, [online], *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 21. évf., 2013/3, 360. o. [2016. 10. 13.].

¹⁰ A szárazföldi erőknél belül a hadosztályok száma továbbra is 203 maradt. THORNTON: *i. m.*, 10.

¹¹ Dmitri TRENIN – Steven E. MILLER: *The Russian Military. Power and Policy*. MIT Press, Cambridge, 2004, 223. o.

¹² Uo., 222.

¹³ Uo.

haderőre történő áttérést célzó reformnak új lendületet kívánt adni. Putyin elnök azonban ekkor már nem gazdaságossági szempontokat, hanem szakmai érveket tartott szem előtt. Megtehetette ezt, hiszen az orosz gazdaság túl volt a mélyponton, az olaj ára pedig az 1998. novemberi 16,44 dolláros negatív csúcshoz képest Putyin 2000. májusi beiktatásakor már 40,15 dolláron állt, és – kisebb kilengésektől eltekintve – 2008 közepéig folyamatosan emelkedett.¹⁴ A putyini reformkezdeményezések azonban eleinte szintén visszapattantak a nagy hatalommal bíró katonai elitről.¹⁵ Annak ellenére, hogy a katonai költségvetés 2001 és 2007 között több mint megduplázódott, a felszerelés és fegyverzet tekintetében csupán alig észrevehető változás mutatkozott.¹⁶ A mindent átható korrupció miatt úgy tűnt, hogy a hadsereg egy feneketlen kút, amelybe tízmilliárd rubelek önthetők bele az eredményesség bármiféle látható jele nélkül. Egy 2007-es vizsgálati jelentés szerint ebben az időszakban 164,1 milliárd rubelt egyszerűen elsikkasztottak a Védelmi Minisztériumban.¹⁷

Ilyen körülmények között került sor Anatolij Szergyukov védelmi miniszterre történő kinevezésére 2007 elején. Karrierútja árulkodik arról, hogy pontosan mi volt a célja a kinevezésének, és mit várt el tőle Putyin elnök a Védelmi Minisztérium élén. Anatolij Szergyukov 2004-től védelmi miniszteri kinevezéséig a Szövetségi Adószolgálat vezetője volt, hivatali ideje alatt nőtték az állami adóbevételek, a Jukosz-ügy kezelésében betöltött szerepével pedig kivívta Vlagyimir Putyin elismerését.¹⁸ Szergyukov kinevezésének célja tehát minden bizonnyal az volt, hogy a hadseregen belül egyszer s mindenkorra felszámolja – vagy legalábbis radikálisan visszaszorítsa – a korrupciót, valamint megtörje a konzervatív tábornoki kar ellenállását a reformokkal szemben. Az adóhivatalban szerzett tapasztalatain túl Szergyukov kinevezése azért is bizonyult jó döntésnek, mert civil lévén korábban semmilyen kapcsolatba nem került a hadsereg körüli gazdasági érdekcsoportokkal. A Szergyukov-féle Védelmi Minisztérium megtelt egykori adóhivatalbeli kollégákkal, köztük korábbi helyettesével, Szergej Hurszeviccsel és más, jobbára pénzügyi végzettségű civil szakemberekkel.¹⁹ Ezzel egy időben komoly tisztogatásokra került sor a tárca felső vezetésében. A legfelső 34 vezetői poszton az első három évben 44 alkalommal került sor személycserére, és mindössze három tisztviselőnek sikerült megtartania a pozícióját.²⁰

Szergyukov reformterve azonban nem csupán a minisztériumi bürokrata elitet érintette kedvezőtlenül. A professzionalizációt célzó korábbi erőtlen reformok javarészt csupán a legénységi állomány létszámcsökkentésével jártak (volna). Az új reform ezzel szemben teljes alakulatok felszámolásával, ezzel együtt pedig tiszti beosztások tízezreinek megszüntetésével valódi strukturális átalakítást tűzött ki célul. Szergyukov védelmi miniszter 2015-ig

¹⁴ 2008 júniusában 151,72 dollárig emelkedett. Ez a WTI nyersolaj hordónkénti ára az adott időszakban, amelyről az Oroszország által exportált Urals típusú olaj ára némileg eltér ugyan, de az átváltozás trendje megegyezik. Crude Oil Prices – 70 Year Historical Chart. Macrotrends, [online]. Forrás: Macrotrends.net [2016. 10. 14].

¹⁵ Daivis Petraitis szerint a Szergyukov által végrehajtott reformokat valójában már 2003-ban, Szergej Ivanon minisztersége alatt kidolgozták. Daivis PETRAITIS: Reorganization of the Russian Armed Forces (2005-2015). [online], Forrás: National Defence University – Department of Strategic and Defence Studies, Helsinki, 2012 [2016. 10. 13.].

¹⁶ BRYCE-ROGERS: *i. m.*, 343.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo., 346.

¹⁹ RÁCZ András: Az orosz haderőreform rövid áttekintése, [online], *MKI Tanulmányok*, 2008/31, 5.

²⁰ BRYCE-ROGERS: *i. m.*, 346.

205 ezer tiszti beosztás eltörlését irányozta elő.²¹ A cél egy professzionális, állandó készenlétben lévő, kisebb létszámú hadsereg létrehozása volt, mely gyorsan bevethető. Ennek elérése érdekében a tervek a fentiekén túl az alábbi lépéseket irányozták elő:

- hadsereg létszámának 1 millió főre történő csökkentését 2012-ig;
- a feltöltetlen egységek felszámolását, amíg minden egység el nem éri a teljes feltöltöttséget és harckészültséget;
- a vezetés áramvonalasítását a négy stratégiai területi parancsnokság létrehozásával és a hadosztályalapú szervezetrendszer rugalmasabb, dandár méretű egységekkel történő felváltásával;
- a kiképzés és a katonai oktatás hatékonyságának növelését;
- valamint a fegyverek modernizációját.²²

Ezen átfogó reform hivatalos, 2008. október 14-i bejelentését azonban megelőzte egy váratlan fordulat, mely kulcsfontosságúnak bizonyult a reformok legitimitása szempontjából. 2008 augusztusában ugyanis a grúz hadsereg bevonult a szakadár dél-ozsét területre, ami katonai beavatkozásra készítette Oroszországot. Az ötnapos háborúból Moszkva ugyan győztesen került ki, azonban mindenki számára világossá vált az orosz haderő elavultsága mind szervezeti, mind pedig technikai téren. Ahogy azt Athena Bryce-Rogers megfogalmazta, „a grúz–orosz háború volt a koncentrált erőforrások és az erős, elkötelezett vezetés mellett az a végső összetevő, mely lehetővé tette a reform véghezvitelét.”²³

Szergej Sojgu: folytatás vagy hátraarc?

Szergjukov 2012. novemberi menesztésével és az új védelmi miniszter, Szergej Sojgu kinevezésével egyesek az elért reformok visszafordítását várták. Ugyan egyes reformokat visszafogott az új katonai vezetés, gyökeres változásra azonban mégsem került sor. Megmaradt a Szergjukov minisztersége idején bevezetett háromszintű (összhaderőnemi parancsnokság – műveleti parancsnokság – dandár) parancsnoki struktúra, amely az átfogó reform minden bizonnyal legfontosabb újítása volt. Szergej Sojgu intézkedései a szakértők szerint leginkább a kialakított rendszer finomhangolását jelentették. Vagyis a kisebb korrekciók csupán a sértett tábornoki kar kiengesztelését szolgálták, nem pedig a reform visszafordítását. Ez szükséges is volt, hiszen Szergjukov akaratának ellentmondást nem tűrő véghezvitele, valamint a katonai hagyományok iránti teljes közönye eredményeként támogatottsága a katonai elit részéről rendkívül alacsony volt. Szergej Sojgu ezzel szemben a Rendkívüli Helyzetek Minisztériumának vezetőjeként korábban a legnépszerűbb miniszter volt az orosz lakosság körében.²⁴ Vlagyimir Putyin pedig jogosan vélte úgy, hogy a polgári védelem tábornokaként a hadsereg részéről is nagyobb elfogadást fog élvezni hallatlanul népszerűtlen elődjénél.

²¹ Uo., 358.

²² Uo., 355.

²³ Uo., 347.

²⁴ Newline – April 21, 2008, [online], 2008. Forrás: Radio Free Europe, Radio Liberty [2016. 10. 17.].

Sojgu számos olyan intézkedést hozott, amely a tisztikar bizalmának visszaszerzését célozta. Ezek közé tartozott például, hogy – elődjével ellentétben – a vezető beosztásokba harci tapasztalattal rendelkező tábornokokat nevezett ki.²⁵ Ugyanakkor az, hogy egyes dandárokat visszaalakítottak hadosztállyá, nem tartozott a bizalmat (újra)építő intézkedések közé.²⁶ A hadosztálystruktúrához való visszatérés ugyanis, úgy tűnik, hogy szisztematikus folyamat.²⁷ A másik szembevetendő változás a mobilizáció újbóli hangsúlyozása. A szergyukovi reformok egyértelműen a professzionális haderőre való áttérést célozták a drága és felesleges erőforrásokat lekötő mobilizációs rendszer felszámolása mellett. Ezzel szemben az elmúlt évek nagyszabású hadgyakorlatai során kiemelt szerepet kapott a mobilizációs rendszer tesztelése.²⁸ Ezek együttesen arra utalnak, hogy a korábban korlátozott konfliktusokban történő szerepvállalásra készülő orosz vezetés az utóbbi 3-4 évben visszatérni látszik a szovjet korszak totális háború megvívását előtérbe helyező katonai tervezéséhez. Felmerül a kérdés, hogy mi lehet ennek az oka. Az elkövetkezőkben bemutatok néhány – véleményem szerint – lehetséges magyarázatot.

A változások okai

A megváltozott biztonsági környezet

Kézenfekvő magyarázatnak tűnhet, hogy az ukrajnai válsággal és annak hatására bekövetkezett változások készítették Oroszországot biztonsági helyzetének ártértékelésére és katonai stratégiájának megváltoztatására. Ez azonban csak részben igaz, mivel számos fent is említett változás legalább fél évvel a 2013. novemberi kijevi tüntetések előtt következett be. Ha elfogadjuk, hogy a 2013 elején meghozott döntés két nyugati katonai körzetbeli hadosztály újbóli felállításáról a Sojguhoz kötődő haderő-fejlesztési koncepció része volt,²⁹ amelynek keretében még számos egyéb hadosztály létrehozásáról döntöttek a későbbiekben, akkor világos, hogy nem a később bekövetkező ukrajnai események váltották ki a döntést.

A Valerij Geraszimov által jegyzett és a hibrid hadviselés kontextusában sokat idézett 2013. február 27-i tanulmányban a vezérkari főnök gondolatmenetét azzal vezeti fel, hogy a 21. században a béke és háború közti határvonal elmosódott.³⁰ Geraszimov Georgij

²⁵ Ez egyébként szakmai szempontból is indokolható döntés, hiszen míg Szergyukovnak a reformok végrehajtásához fiatalabb és ambiciózusabb vezetőkre volt szüksége, addig Sojgu számára célszerű volt harci tapasztalattal és nagyobb vezetői tekintéllyel rendelkező tábornokok kinevezése. Pavel BAEV: Ukraine: A Test for Russian Military Reforms, [online], 2015. május. Forrás: IFRI, Párizs [2016. 10. 17.].

²⁶ Dmitrij Gorenburg például egy 2013. júniusi blogbejegyzésében arról ír, hogy a Tamanszkaja és Kantemirovszkaja hadosztályok visszaállítása a főtiszti kar bizalmának visszaszerzését célozta – számos más jelképes intézkedés mellett. Dmitry GORENBURG: The Russian Military under Sergei Shoigu: Will the Reform Continue? [online], 2013. 06. 16. Forrás: Russian Military Reform (blog) [2016. 10. 17.].

²⁷ Michael KOFMAN: New Russian Divisions and other units shifting to Ukraine's borders – second look with updates, [online], 2016. 08. 22. Forrás: Russian Military Analysisblog [2016. 10. 17.].

²⁸ Johan NORBERG: Training to fight – Russia's Major Military Exercises 2011–2014, [online], 2015. december. Forrás: FOI Swedish Defence Research Agency [2016. 10. 17.].

²⁹ Ezt erősíti Roger McDermott 2013. májusi cikke is, aki az orosz védelmi minisztériumra hivatkozva azt állítja, hogy a hadosztályok újrafelállítása folytatódni fog, ráadásul nem csak a nyugati katonai körzetben. Roger McDERMOTT: Shoigu Kicks Serdyukov Reform into Long Grass, [online], 2013. 05. 21. Forrás: Jamestown Foundation, [2016. 10. 17.].

³⁰ Mark GALEOTTI: The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War, [online], 2014. 06. 06. Forrás: In Moscow's Shadows blog [2016. 10. 18.].

Isszerszon szovjet katonai teoretikust idézve azt állítja, hogy a mozgósítás nem a háborúba lépést követő időszak része, mint ahogy az 1914-ben volt, hanem már jóval megelőzi azt.³¹ Ez a szemléletmód köszönt vissza a 2013 óta végrehajtott hadgyakorlatok során is. Úgy tűnik, hogy Geraszimov az Egyesült Államok és a NATO vitathatatlan technikai fölényét a gyors mozgósítás és készenlét elérésében véli kompenzálhatónak.

Más orosz megfigyelők is úgy vélik, hogy Moszkva a tartalékos állomány és annak mozgósítási rendszere tekintetében előnyt élvez a NATO-val szemben.³² A kérdés tehát, hogy 2008 és 2013 között milyen változás következett be Moszkva biztonsági környezetében, amely arra sarkallta, hogy letérjen a szergjukovi reformok útjáról. Objektív értelemben Oroszország közvetlen környezetében nem következett be olyan változás, amely a 2008 előttitől markánsan eltérő helyzetbe hozta volna az orosz vezetést. A NATO infrastruktúrájának az orosz határ közelébe történő telepítése, a szövetség keleti bővítése, valamint az amerikai rakétavédelmi tervek mind-mind olyan kihívást jelentettek, amelyek már korábban is napirenden voltak, és amelyekről a korábbi orosz stratégiai dokumentumok is említést tesznek. Putyin elnöknek a 2007-es müncheni biztonságpolitikai konferencián elmondott beszéde szintén az orosz vezetés frusztráltságáról árulkodott azzal kapcsolatban, hogy az 1990-es évek elején adott vélt vagy valós biztonsági garanciákkal szemben a NATO tovább terjeszkedik kelet felé. Az orosz elnök szintén fenyegetésként értékelte a rakétavédelmi rendszer tervét, valamint azt, hogy „egyes államok csereszabatosnak vélik az ENSZ Alapokmányának rendelkezését az erő alkalmazásának jogosságáról a NATO vagy az EU egyoldalú döntésével”.³³ Ennek ellenére a 2008-as grúz–orosz háborút követően mégis egy olyan katonai reform megkezdéséről döntöttek, mely az ötnapos háborúhoz hasonló jövőbeli konfliktusok megvívásával számol. A grúziai háborút követő rövid mélyponttól eltekintve az orosz–amerikai kapcsolatok kifejezetten javulásnak indultak a 2009-es „resetnek” köszönhetően, Ukrajna és Grúzia NATO-tagsága pedig bizonytalan időre lekerült a napirendről. Az ukrajnai válságig tehát nem változott oly módon Oroszország közvetlen biztonsági környezete, ami indokolta volna a szisztematikus visszatérést egy nagy regionális háború megvívásával számoló haderőtervezésre.

Annak ellenére, hogy úgy tűnik, az orosz határ közelében nem történtek olyan változások, melyek indokolnák az orosz stratégiai kalkulációk megváltozását, vannak arra utaló jelek, hogy Moszkvától földrajzi értelemben távoli események erőteljesen hatottak az ottani vezetés biztonságérzetére. A 2011-ben kezdődő „arab tavasz” megdöbentette az orosz vezetést. Évtizedek óta regnáló diktátorok veszítették el hatalmukat pár hónap leforgása alatt. Ahogy Geraszimov a már említett cikkében megfogalmazta, az „arab tavasz” bizonyítja, hogy egy korábban „tökéletesen virágzó állam képes hónapok vagy akár napok alatt erőszakos fegyveres konfliktus színterévé és külföldi beavatkozás áldozatává válni”.³⁴ Ahogy az idézett félmondatból is világosan látszik, az orosz katonai és politikai elit tökéletesen figyelmen kívül hagyja az „arab tavaszhoz” elvezető, régóta érlelődő gazdasági és társadal-

³¹ Uo.

³² Andrew MONAGHAN: Russian State Mobilization Moving the Country onto a War Footing, [online], 2016. május. Forrás: Chatham House, 11. o. [2016. 10. 17.].

³³ A beszéd angol felirattal itt tekinthető meg: Putin's memorable Munich Speech 2007, [online], 2015. 10. 19. Forrás: YouTube.com [2016. 10. 18.].

³⁴ GALEOTTI: *i. m.*

mi problémák vizsgálatát, ehelyett az eseményeket egy, az Egyesült Államok által kívülről kirobbantott összeesküvés eredményeként értelmezi, amely Líbiában a Kadhafi-rezsim humanitárius intervenció leple alatti megbuktatásával végződött. Ez Moszkva olvasatában egyrészt azt igazolta – némileg joggal –, hogy a Nyugat teljes mértékben figyelmen kívül hagyja Oroszország érdekeit. Az orosz vezetés ugyanis némi belső feszültség közepette, de végül is nem vétózta meg az ENSZ Biztonsági Tanácsában a líbiai repüléstilalmi zóna elrendeléséről szóló határozatot. Másrészt az orosz narratíva, mely szerint az észak-afrikai események egy Washington által előre eltervezett forgatókönyv szerint zajlottak le, újrakreálta azokat a korábban is meglévő orosz félelmeket, hogy az Egyesült Államok célja minimum egy rezsimváltás Moszkvában, rosszabb esetben pedig a jugoszláv felbomláshoz hasonló folyamatok előidézése.³⁵ Ez a 2015-ös orosz nemzeti biztonsági stratégiában is megfogalmazódik. A dokumentum szerint „egyre szélesebb körben fordul elő a legitim politikai rezsim megdöntése, a belső instabilitás és konfliktus kiprovokálása”.³⁶ Az egy évvel korábban elfogadott katonai doktrína szerint pedig a modern katonai konfliktusok jellemzői közé tartozik többek között a „lakosság protestáló potenciáljának kihasználása”, valamint „kívülről irányított és pénzelt politikai erők és társadalmi csoportok alkalmazása”.³⁷ Az ez ellen való védekezés miatt a dokumentum fontosnak tartja, hogy a mozgósításra megfelelően felkészítsék az orosz lakosságot és gazdaságot, s ezzel növeljék a társadalom ellenálló képességét a külső behatásokkal szemben.

Annak ellenére tehát, hogy objektív értelemben Oroszország biztonsági helyzete nem romlott 2008 és 2013 között, az arab világban bekövetkezett változások befolyásolhatták a moszkvai vezetés szubjektív biztonságérzetét. A tömeges mozgósításra való felkészülés és a dandárstruktúráról a hadosztályra történő visszatérés tehát lehet a biztonsági környezet vélt megváltozásának eredménye.

A katonai stratégia mint intézményi konfliktusok eredménye

A fentiekből kitűnik, hogy egy állam valós biztonsági helyzete nem feltétlenül esik egybe vezetőinek biztonságfelfogásával, fenyegetettségpercepciójával. Ebből logikusan következik, hogy az adott államon belüli és a stratégiaalkotásban részt vevő szereplők biztonságról alkotott véleménye is eltérhet egymástól. Mint ahogy arról már szó volt, a hadsereg Oroszországon belül különleges státusznak örvend, a nagy hatalmú tábournoki kar pedig a 2000-es évek közepéig képes volt ellenállni a politikai vezetés akarátának. A főtiszti kar azért ellenezte a Szergyukov-féle haderőreformot, mert az a tábournoki kar létszámának nagymértékű leépítésével és a gazdasági privilégiumok megvonásával járt együtt. Ugyanakkor joggal feltételezhető, hogy a katonai vezetés nemcsak személyes érdekek miatt, hanem szakmai meggyőződésből is ellenezte a reformot. Míg a politikai vezetés

³⁵ „A szeparatizmus támogatása a pocsolya túloldaláról – beleértve az információs, politikai és pénzügyi támogatást és a titkosszolgálatok általi támogatást – teljesen nyilvánvaló volt, és nem hagyott kétséget afelől, hogy örömmel hagyják, hogy Oroszország a jugoszláv felbomlás és feldarabolás forgatókönyvét kövesse” – idézi Vlagyimir Putyin orosz parlament előtt elmondott 2014. december 4-i elnöki beszédét Andrew Monaghan. MONAGHAN: *i. m.*, 19.

³⁶ Az Oroszországi Föderáció elnökének rendelete az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonsági stratégiájáról, [online], 2015. 12. 31. Forrás: Kremlin.ru [2016. 10. 18.].

³⁷ Az Oroszországi Föderáció katonai doktrínája, [online], 2014. 12. 25. Forrás: Kremlin.ru [2016. 10. 18.].

a 2000-es évek elején a csecsen szeparatizmusban és a FÁK-térségben bekövetkező kisebb fegyveres konfliktusokban, addig a katonai elit továbbra is a NATO-ban látta a fő kihívást. Ahogy 2001-es tanulmányában Christopher C. Locksley megjegyzi, „a vezérkar doktrinális és kiképzési részlegeit ’németek’, a németországi szovjet hadseregcsoport veteránjai vezetik, akik nosztalgiával viselnek a nagy, többfrontos hadviselés tervezése és végrehajtása iránt – ahelyett, hogy a doktrinális feltételeket igazítanák a helyi konfliktusokhoz, és megfelelő kiképzési rendszabályokat vezetnének be”.³⁸ A hadsereg igyekezett szabotálni minden politikai szándékot, amely a szemükben veszélyeztette Oroszország NATO-val szembeni védelmi képességeit. Így például azt a tervet is, amely a sorkatonákat ösztönözte volna arra, hogy a szolgálati idejük lejártá után csatlakozzanak önkéntes alapon a tartalékos rendszerhez. A katonai elit ugyanis a teljes férfi lakosságra tartalékosként tekint.³⁹ Úgy vélik, hogy a mozgósításra épülő tömeghadsereg elengedhetetlenül fontos egy nagyobb és jobban felszerelt hadsereggel szembeni védelemben. A tartalék és mozgósítás minden bizonynyal az egyetlen előnye Oroszországnak a NATO-val szemben.⁴⁰

A politikai és katonai elit közti konfliktus kulcsa végső soron abban keresendő, hogy addig, amíg a Szergyukov-féle vezetés a nagyobb valószínűséggel bekövetkező, kisebb hatású kockázatok kezelésére kívánta a hadsereget alkalmassá tenni, addig a katonai vezetés az alacsony valószínűségű, nagy hatású kihívásokra való felkészülést tekintette prioritásnak. Az utóbbi évek fényében úgy tűnik, hogy a putyini vezetés magáévá tette a katonai elit biztonságáról alkotott képét.

Területvédelem és mozgékonyág

Míg az első két magyarázat a szergyukovi reformoktól való eltávolodást a biztonságú környezet valós és vélt megváltozásával magyarázza, addig Bettina Renz elemzése egy másik nézőpontra világít rá.⁴¹ Eszerint létezik egy koncepció arról, hogy milyennek képzelünk el egy, a 21. századi kihívások kezelésére alkalmas hadsereget. Ha ezzel összevetjük az orosz haderőt, arra jutunk, hogy az nem tekinthető modernnek. Renz véleménye szerint ezzel az a probléma, hogy ez a koncepció mintegy axiómának tekinti a domináns amerikai és nyugati katonai stratégiát. Általánosan elfogadott nézet például, hogy a 21. századi háborúkat a puha fenyegetések és az aszimmetrikus konfliktusok jellemzik, ez azonban elmentmondásos és leegyszerűsítő feltételezés.⁴² Ebben az olvasatban a szakértők zöme Renz szerint félreértette a szergyukovi reformot, és egy kisebb létszámú, professzionális haderő létrehozását várták hosszú távon, miközben ez soha nem volt cél.

Téves azt feltételezni, hogy az orosz katonai gondolkodás elmaradott, és ezért nem következett be a teljes áttérés egy nyugati típusú haderőre. Tény, hogy az orosz hadsereg egyes elemei valóban avított gondolkodásmódot tükröztek, azonban az orosz katonai teoretikusok igenis alaposan figyelemmel követték az elmúlt időszak nyugati katonai intervencióit

³⁸ Christopher C. LOCKSLEY: Concept, algorithm, indecision: Why military reform has failed in Russia since 1992, *Journal of Slavic Military Studies*, 14. évf., 2001/1, 12. o.

³⁹ MONAGHAN: *i. m.*, 23.

⁴⁰ *Uo.*, 12.

⁴¹ Bettina RENZ: Russian Military Capabilities after 20 Years of Reform, [online], *Survival*, 56. évf., 2014/3, 76. o. [2016. 10. 18.].

⁴² *Uo.*, 69.

és a hadviselésben bekövetkezett változásokat. Rác András megjegyzi, hogy olyan jelentős hadtudósok, mint Mahmut Garejev, írásaikban rendszeresen hivatkoztak nyugati kutatókra, azaz az orosz hadtudomány teljes mértékben tisztában volt a nyugati trendekkel.⁴³ Nem arról van szó tehát, hogy az orosz hadtudósok nem értették volna meg a modern hadviselés mibenlétét, hanem arról, hogy helyenként más konklúziókat vontak le, mint nyugati társaik. Ez pedig a hadseregnek a háborúk megváltozott természetéhez történő adaptálásában is visszatükröződött.

A 2008-as reformok ugyan a gyorsreagálási képességek és a nagyobb mozgékonyág fokozását célozták, de soha nem volt olyan szándék, hogy az orosz haderőt nyugati mintájú expedíciós haderővé formálják.⁴⁴ A reformok szintén nem irányultak a sorkötelezettség megszüntetésére, csupán az állandó készségben lévő és teljes egészében hivatásosokból álló egységek számának növelését célozták.⁴⁵ Ugyanakkor kétségtelen, hogy míg a 2008-as reform bevezette a dandárstruktúrára történő általános áttérést, addig Sojgu alatt számos alakulat esetében a hadosztályszintre történő visszaalakításról döntöttek. Ez azonban minden bizonnyal csak azokra a katonai irányokra fog korlátozódni, ahol Moszkva egy nagyobb és elhúzódó konfliktus lehetőségével számol. Ezen olvasat alapján nem feltétlenül arról van szó, hogy Moszkva biztonságérzékelése megváltozott volna, csupán arról, hogy míg a szergyukovi reform egy általános rendszert vezetett be, addig Sojgu alatt ennek felülvizsgálatát és finomhangolását láthatjuk. Michael Kofman szerint a hadosztályok újrászervezésének az a célja, hogy biztosítsa a dandárok számára a személyzeti és logisztikai bázist ahhoz, hogy taktikai zászlóaljharccsoportokat küldhessenek a frontra. A dandárok önmagukban ugyanis túl kicsik ahhoz, hogy befogadjanak zászlóaljakat más dandároktól, illetve támogassák és vezessék azokat.⁴⁶

Fontos leszögezni: az a tény, hogy az orosz hadsereg elsősorban hagyományos katonai konfliktusok megvívására készül, nem jelenti a szeparatista/terrorista vagy más aszimmetrikus fenyegetés figyelmen kívül hagyását. A hadseregen kívül Oroszországban számos félkatonai szervezet működik különböző kormányzati szervezetek alárendeltségében, amelyek alkalmasak alacsony intenzitású műveletek végrehajtására.⁴⁷ Úgy tűnik, hogy az orosz haderő részben a nagyrészt hivatásosokkal feltöltött, állandó harc készségben lévő egységekre fog támaszkodni a jövőben, másrészt továbbra is fenntartja és tökéletesíti a mozgósításra épülő sorkatonai rendszert.

Valószínű, hogy a fenti három tényező mindegyike szerepet játszott abban, hogy Szergyukov távozásával az utóbbi időben a hadsereg bizonyos területein visszarendezés tapasztalható. A moszkvai vezetés nyilatkozatai már 2008 előtt is ellentmondásos képet tükröztek annak biztonsági percepciójáról. Marcel de Haas rámutat, hogy a 2003-as Védelmi Fehér Könyvben, noha elsősorban az aszimmetrikus konfliktusokra fókuszált, továbbra is helyet kaptak a NATO-val kapcsolatos elvárások és félelmek. A szerző idézi Jurij Balujevszkij vezérkari főnök 2006. januári újságcikkét is, amelyben napjaink jellemző

⁴³ RÁCZ András: Russia's Hybrid War in Ukraine. Breaking the Enemy's Ability to Resist, [online], 2016. 06. 06. Forrás: The Finnish Institute of International Affairs, 35. o. [2017. 01. 12.].

⁴⁴ RENZ: *i. m.*, 76.

⁴⁵ Uo., 74.

⁴⁶ KOFMAN: *i. m.*

⁴⁷ RENZ: *i. m.*, 76.

kihívásai mellett, mint amilyen a szervezett bűnözés vagy a terrorizmus, továbbra is említést tesz a katonai szövetségek expanziójáról és a katonai jelenlét megjelenéséről a hagyományosan orosz érdekszférában.⁴⁸

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Az Oroszországi Föderáció elnökének rendelete az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonsági stratégiájáról, [online], 2015. 12. 31. Forrás: Kremlin.ru [2016. 10. 18.]
- Az Oroszországi Föderáció katonai doktrínája. [online], 2014. 12. 25. Forrás: Kremlin.ru [2016. 10. 18.]
- BAEV, Pavel: Ukraine: A Test for Russian Military Reforms, [online], 2015. május. Forrás: IFRI, Párizs [2016. 10. 17.]
- BRYCE-ROGERS, Athena: Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War, [online], *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 21. évf., 2013/3 [2016. 10. 13.]
- Crude Oil Prices – 70 Year Historical Chart. Macrotrends, [online], Forrás: Macrotrends.net [2016. 10. 14]
- GALEOTTI, Mark: The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War, [online], 2014. 06. 06. Forrás: In Moscow's Shadows blog [2016. 10. 18.]
- GORENBURG, Dmitry: The Russian Military under Sergei Shoigu: Will the Reform Continue? [online], 2013. 06. 16. Forrás: Russian Military Reform (blog) [2016. 10. 17.]
- KOFMAN, Michael: New Russian Divisions and other units shifting to Ukraine's borders – second look with updates, [online], 2016. 08. 22. Forrás: Russian Military Analysis blog [2016. 10. 17.]
- C. LOCKSLEY, Christopher: Concept, algorithm, indecision: Why military reform has failed in Russia since 1992, *Journal of Slavic Military Studies*, 14. évf., 2001/1, 1–26.
- MCDERMOTT, Roger: Shoigu Kicks Serdyukov Reform into Long Grass, [online], 2013. 05. 21. Forrás: Jamestown Foundation [2016. 10. 17.]
- MONAGHAN, Andrew: Russian State Mobilization Moving the Country onto a War Footing, [online], 2016. május. Forrás: Chatham House [2016. 10. 17.]
- Newsline – April 21, 2008, Forrás: Radio Free Europe, Radio Liberty [2016. 10. 17.]
- NORBERG, Johan: Training to fight – Russia's Major Military Exercises 2011–2014, [online], 2015. december. Forrás: FOI Swedish Defence Research Agency [2016. 10. 17.]
- PETRAITIS, Daivis: Reorganization of the Russian Armed Forces (2005-2015), [online]. Forrás: National Defence University – Department of Strategic and Defence Studies, Helsinki, 2012 [2016. 10. 13.]
- PÓTI László: Egy új orosz biztonsági-katonai stratégia kontúrjai, [online], *SVKK Elemzések*, 2003/3. Forrás: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutató Központ [2016. 10. 13.]
- Putin's memorable Munich Speech 2007, [online], 2015. 10. 19. Forrás: YouTube.com [2016. 10. 18.]
- Putyin elnök éves beszéde az orosz parlamentben, [online], 2005. 04. 25. Forrás: YouTube.com [2016. 10. 18.]
- RÁCZ András: Az orosz haderőreform rövid áttekintése, [online], *MKI Tanulmányok*, 2008/31
- RÁCZ András: Russia's Hybrid War in Ukraine. Breaking the Enemy's Ability to Resist, [online], 2016. 06. 06. Forrás: The Finnish Institute of International Affairs [2017. 01. 12.]
- RENZ, Bettina: Russian Military Capabilities after 20 Years of Reform, [online], *Survival*, 56. évf., 2014/3, 61–84. o. [2016. 10. 18.]
- THORNTON, Rod: Military Modernization and the Russian Ground Forces, [online], 2011. június. Forrás: Strategic Studies Institute [2016. 10. 13.]
- Sz. BÍRÓ Zoltán: Oroszország és a posztszovjet térség biztonságpolitikája, 1991–2014 (I.), *Nemzet és Biztonság*, 7. évf., 2014/3, 41–54. o.
- TRENIN, Dmitri – MILLER, Steven E. : *The Russian Military. Power and Policy*, MIT Press, Cambridge, 2004.

⁴⁸ Marcel DE HAAS: Russia's Military Reform. Victory after Twenty Years of Failure? Forrás: Netherlands Institute of International Relations, 2011. november, 15–16. o. [2016. 10. 17.]